

En Luxusforordning for Haderslev fra 1566.*)

Ved M. Mackeprang.

Ved delingen af hertugdømmerne mellem Kristian III. og hans to brødre (1544) fik den ældste af disse, hertug Hans, foruden dele af Holsten samt Femern og Nordstrand, Haderslev-, Tørring-, og Tønderlen. Haderslev gjorde han til sin hovedstad. Her byggede han sig en bolig ret efter sin egen smag, det nu nedbrudte Haderslevhus eller Hansborg, som det da kaldtes, og herfra styrede han sit lille hertugdømme med en alvor og omsorg, hvorom hans velbevarede arkiv noksom bærer vidne. Det er dog ikke for at give et bidrag til hertug Hans' historie, men for at illustrere en enkelt side af hans undersåtters sæder og levevis, at jeg aftrykker den nedenfor gengivne luxusforordning.

Et par ord om denne art lovbud kan måske forudskikkes.

De er af en ret gammel dato herhjemme, ikke meget yngre end luxus'en selv, forsåvidt man kan gengive dette begreb med indvandringen af fremmed, mere forfinet sæd og skik særlig i henseende til klædedragt og levemåde. Den

*) Lignende forordninger udstædtes bl. a. palmesøndag 1551 for Kær herred og Tønderby samt 23. marts 1566 for øen Nordstrand, men ingen af dem kan i interesse måle sig med den her gengivne. — Den er trykt efter den tyske kancellikopi i hertug Hans' brevbog nr. 10 s. 148 v — 51 v.

gamle tyske forfatter Arnold af Lybæk fortæller om Danerne i sin kort efter 1200 skrevne Slavekrønike (III. 5), at medens de i forrige tider gik klædt som skippere, „går de nu om stunder ikke alene i skarlagen, broget og gråt skind og pelsværk, men endog i purpur og linned.“ En menneskealder senere begyndte det danske pors at fortrænges af det stærke „sachsiske“ øl, der, som den gamle, brave biskop Gunner af Viborg sagde, kunde gøre „en skikkelig og fornuftig mand gal og rasende“, og 1283 udstædtes den første kendte luxusforordning af kong Erik Glipping. Den er netop rettet mod den fremmede klædedragt og det fremmede øl, der rent ud forbydes, men søger tillige med rørende naivitet at opdrage undersåtterne til sparsommelighed og påpasselighed med deres klæder. „Det skal ingenlunde regnes nogen til vanry, hvis han bærer sine klæder ét år eller længere“, hedder det i forordningen!

Luxusforordningernes gyldne tid er dog det 16. og 17. århundrede. Og nægtes kan det heller ikke, at middelalderens solide appetit og store kærlighed til ølkruset, i forening med renæssancens pragtlyst og livsglæde i henseende til fylderier og massiv flothed i klædedragt og levevis ved særlige lejligheder, kunde præstere noget overordentligt, der sikkert i høj grad har stukket af mod tidens jævne levevis til dagligdags. Til et barselgilde i en jydsk præstegård (1675) medgik der således 1 treårs stud, 3 kalve, 1 rådyr, 5 harer, 11 kalkunhaner, 12 høns, 18 duer, 1 fedesvin, 5 tønder øl og 11 kander vin m. m.! (E. Holm, Danmark-Norges Hist. 1660—1720 I, 299.) Ledet af en vis patriarkalsk følelse for undersåtternes vel søgte regeringen ved lovbud at råde bod

på dette uvæsen, der måtte være lige ødelæggende for folks maver og pengepunge, og den gik yderst grundig tilværks — naturligvis uden resultat, hvad der noksom fremgår af de idelig gentagne forbud. Jeg mindes en gang at have hørt en indædt socialisthader fremsætte den påstand, at i den socialistiske fremtidsstat vilde det ved lov blive fastslået, hvor mange „bajere“ man måtte drikke om dagen! Skulde det, hvad jeg højlig betvivler, engang komme såvidt, må man trøste sig med, at det har været ligeså slemt i de „gode gamle dage“. Med en indgriben i den enkeltes selvbestemmelsesret, hvortil vor tid ikke kender magen, men tillige med en for os grundkomisk alvor giver regeringen regler for de mindste småting. Under stræng straf fastsættes ved lov, hvormange retter man må sætte på sit bord, hvad slags øl man må drikke, og hvilke bånd man må sy på sine hovedpuder. Og vel at mærke gives der forskællige regler for hver stand, og indenfor de enkelte stænder er atter hver klasse skarpt afgrænset efter formue eller næringsvej. Således f. ex. indenfor borgerstanden, hvor der skælnes nøje mellem købmansaristokratiet på den ene side og håndværkerne på den anden.

Ved selve denne forordning skal jeg ikke dvæle nærmere; et par enkelte punkter er forklarede ved noter, men for øvrigt får den tale for sig selv. Det lille tidsbillede, den giver, stikker med al sin brogede pragt, sine perlestukne huer, gyldne kæder og sølverne bæltter tilstrækkeligt af fra det grå og ensformige, der i så mange henseender præger vort århundredes liv, ikke mindst når dette leves i en lille provinsby.

Oversættelsen følger såvidt som mulig originalen, dog

har det stundom været nødvendigt at benytte friere udtryk istedet for den ligefremme gengivelse af det ofte stærkt knudrede kancellisprog. Paragraftallene samt skilletegnene er derimod tilsatte af oversætteren, og i den tyske text er anvendelsen af bogstaverne u istedet for v, v for u og k for c gennemført efter de nu brugelige regler, ligesom små begyndelsesbogstaver er bleven anvendte og de mange overflødige dobbelte konsonanter strøgne.

**Skik og forordning,
om hvorledes indvånerne i Haderslev for fremtiden
skulle forholde sig med jordefærd, bryllupper, barnsøl,
klædedragt og andet.**

Vi Hans af guds nåde osv. gøre herved vitterligt. Efterdi vi af daglig erfaring vide og fornemme, at der i vor stad Haderslev hersker megen uskik, ødselhed og spild af penninge ved de dødes ligbegængelse eller jordeøl, ved bryllupper, barnsøl og i klædedragt såvel hos fattige som rige, hvoraf følger, da slig uskik stadig mere og mere tager overhånd, og ingen vil vige eller stå tilbage for den anden, at det menige borgerskab næsten daglig aftager og svækkes

**Reformation und vorordenung
wie sich die einwohner zu Haderschleben hinfurter mit
erdtbiern, kosten, kindelbiern, kleidungen und andern
halten sollen.**

Wir Johans von gots gnaden thun hirmit offentlig kunth. Nachdem wir aus teglicher erfahrung wissen und haben, das in unser stadt Haderschleben groser unrath, zerung und geltspildunge zu vorrichtunge der todten oder erdtbier, kosten, kindelbier und kleidunge so wol bey den armen also den reichen angewendet, und daraus sovil ervolgt, dieweil solch unrath je lenger je mehr uberhandt nimbt, und keiner dem andern weichen oder nachgeben

i sin næring og føres til åbenbar fordærv, hvilket vi, som ret og billigt er, have lagt os på sinde, så have vi foreholdt rådet her i Haderslev dette og befalet det at overveje og betænke, hvorledes slig skade og anden vidtløftighed kan forebygges, udryddes og afværget og gøre en passende ordning, som de skriftlig skal overgive os, om hvorledes man for fremtiden skal forholde sig i disse tilfælde samt ligeledes angående klædedragten, og hvad det sømper sig enhver at gøre og bære efter sin stand, hvilken forordning vi ved given lejlighed ville stadfæste, samtykke og bekræfte og lade den udstæde under vort fyrstelige segl. Og borgmestre og råd have ikke blot optaget denne vor velmente, nådig påbudte, omhu med undersåttlig taknemmelighed og som højst nødvendig, men have også ganske lydigt vist sig som vore kære, tro undersætter og overgivet os deres betænkning med medfølgende

will, das die gemeine burgerschaft an ihrer narunge vast teglich abnimpt, geschwecht und zu augenscheinlichen vorderbe gefurt wirdt, dessen wir uns danne nicht unbillig zu gemut gezogen, uns demnach einem rathe alhir zu Haderschleben solch beschwer und furgehalten mit bevelich daran und uber zu sein und zu bedenken, wie solchem unheil und mehr beschwerlichen weiterung furzubauen, dieselb abzuschaffen und wehren und darauf ein geburliche reformation zu stellen und uns zu schriften zu ubergeben, wie es hinfurder in solchen fellen auch sunsten der kleidunge halb zu halten, und was ein jdern nach seiner gelegenheit zu thun und tragen geburen mucht. Woruf wir alsdan in befindtlicher, geburlicher gelegenheit unser confirmation, consent und bevilwurtunge gnedig vorleihen und solchs unter unserm furstlichen secrete ausgehen lassen wolten. An deme sich danne burgemeister und rath solch unser wolmeinlich, gnedig erboten, sorgfeltigkeit nicht alleine mit untertheniger danckbarkeit und also hochstnotig gefallen lassen, sundern sich auch also die lieben getreuwen gantz

underdanige bøn om at fuldbyrde og iværksætte den. Og da vi have befundet, at de overrakte bestemmelser ikun ere i høj grad nødvendige og rettede på vor stad Haderslevs bedste, have vi ladet disse sammenskrive i en forordning, som her efter følger, og bekræftet og stadfæstet den fra ord til andet, gøre dette herved og i kraft af dette og befale, at den helt igennem skal efterlevs og overholdes under den bøde og straf, der er fastsat for hvert punkt.

I. Og for det første ville vi, at jordeøl skulle være ganske afskaffede og forbudte, da der hidindtil er dreven et grueligt misbrug dermed, og der ved siden af megen ødsellighed og overdådighed er gået alle hånde skandaler og laster i svang. Og ikun dette forordne og tillade vi, at alene husbonden eller husfruen sammen med deres folk våge over liget i deres eget hus eller efter behag leje et

gehorsamblich erzeigt, und uns daruf ir bedencken ubergeben mit angehafter undertheniger bitt, solchs ferners zu wergcke zu richten und vullenzihen. Dieweil wir danne solch ihr ubergegebene puncte nicht anders alse zu aller gebur nodturftig und gemeiner stadt Haderschleben beste gericht befinden, so haben wir dieselben, wie hernach volgendt, in eine ordnung bringen lassen und von worten zu worten confirmirt und bestettigt, thun dasselb hirmit und in kraft dieses und wollen, das derselben also durchaus gelebt und nachgesetzt werden muge bey peen und straffe einem jdern punct angehangen.

I. Und erstlich so wollen wir, das todtenbier, dieweil es bisher einen greulichen misbrauch darmit gehabt und neben groser unkost und zerung allerley schandt und laster darbey betriben worden, gantzlich abgeschafft und verboten und alleine dieses vorordent und zugelassen haben, das nun hinfurder der wirt oder wirtin in irem hause mit irem volcke uber die leiche alleire wachen oder

par gamle kvinder til at våge derover. Men skulde det hænde, at et par naboer af kristelig medlidenhed vilde være tilstæde, da skal det i lige måde stå dem frit for. Dog stadig under den betingelse og således, at det går stille og tugtigt til uden al unødvendig frådren og overdådighed. Under straf af 10 gylden i bøde.¹⁾

Og efterdi der sker noget lignende ved barnsøl og anvendes mere, end det er tilbørligt og sømmeligt, ville vi, at kvinderne efter den første forsamling skulle gå hjem uden traktement, og at der til barnedåben ej indbydes flere end 3 eller i det højeste efter gammel sædvane 5 faddere, og et større antal må præsterne heller ikke tillade nogen at have. Og fremdeles skal man til måltidet ikke indbyde andre end fadderne og 5 par af sine nærmeste venner eller færre efter hvers behag, men ingen-

nach gefallen etwan ein bar alter weiber darbey zu bleiben huren mugen. Were es auch sache, das etwan ein bar nachtborn aus christlichem mitleiden mit anwesendt sein wolten, soll gleicher gestalt frey stehen. Jedoch in allewege bey deme und also, das es ohne einige unrartige spildunge oder unkosten still und zuchtig abgehe. Bey vormeydunge zehen gulden broke.

Und dieweiln auch ein ubrigs bey den kindelbiern gethan und mehr angewendet, dann wol geburlich und billig ist, so wollen wir, das die frauwen in erster vorsamblunge ungespeiset wiederumb nach hause gehen, und alsdan zur kindtaufte nicht mehr dan drey oder zum hochsten nach altem gebrauche funf gefattern bitten, uber das auch der prister niemandts zuzulassen. Und ferners zu der mallzeit nicht mehr dan die gevattern und funf bar der nechsten freunde oder weniger nach eines jdern gefallen, aber nicht mehr

¹⁾ 1 gylden = 2 daler svarede i metalværdi omtrent til 10 rigsmark, hvorved dog tillige må erindres, at pengenes købeværdi den gang omtrent var 3—4 gange så stor som i vore dage.

lunde flere, og disse må man ikke give flere end 4 retter samt smør og ost og af drikke kakkebille¹⁾ og hjemmebrygget øl. For hver ret og hver gæst, der bydes og bedes herudover, skal husbonden være ifalden en bøde på 1 gld, og ligeledes 10 gld. hvis han mod forbudet skænker vin eller fremmed øl.²⁾ Med trolovelser skal det holdes således, at dertil ej må bedes flere end 30 personer nemlig 10 mænd, 10 gifte kvinder og ligesåmange jomfruer, der ej må beværtet med mad eller drikke under straf af 10 gld.

II. Og da der særlig ved bryllupper og brudefærd går stor misbrug og overflødighed i svang med allehånde tilberedelser og vidtløftigheder til stor skade for denne stad, så ville vi, at fra nu af rådmænd eller andre for-

laden sollen, denen nicht mehr else vier gerichte neben kесе und botter zu geben und zu getrenck kakapill und ingebrauwen bier. Vor ein jeder gerichte und einem jderm gast, so mehr gebeten, soll der wirt mit einem gulden broke vorfallen sein, in gleichem zehen gulden, so er uber verbot wein oder ander frembd bier schencken wirt. Also auch wan verlobtnus gehalten, sollen darzu nicht mehr else dreissig personen nemblich zehen man, zehen frawen und sovil junpfen gebeten, und gar kein essen oder trincken vorreicht noch gegeben werden bey broke zehen gulden.

II. Und dieweil sonderlich zu kosten und brauthlachten groser misbrauch und uberflus mit allerhandt zubereitung und weitleuffigkeit befunden zu merglicher beschwer dieser stadt, so wollen wir, das nunmehr von rathleuten oder andern furnemen

²⁾ En slags stærkt og kraftigt tysk øl; hvorledes selve navnet skal tolkes, er noget usikkert.

¹⁾ 6. marts 1566 havde hertugen nemlig givet borgmester og råd tilladelse til at holde en vinkælder og deri have eneret til at sælge vin og fremmed øl. Af andre borgere måtte alene apothekeren forhandle disse drikkevarer.

nemme borgere, der formå at give deres børn en medgift på 300 eller i det mindste 200 mk. i rede penge foruden bryllup og klædninger, ikke indbyde flere end 50 huse eller boder, og at der ikke skal gives flere end 5 retter samt smør og ost og alene skænkes Hamborgerøl, pryssing¹⁾, kakkebille og hjemmebrygget øl, men ingen vin. Hofsindeerne, fremmede folk og præster skulle ikke regnes mellem de 50, men det skal stå frit for at indbyde dem derudover. Og de 50 huse skulle forstås således: Mand og hustru og de af deres børn, der med ære kunne gå med til bordet. Men når karle eller piger og andre unge folk eller småbørn, hvad enten de høre til de 50 huse eller ikke, ville løbe med ind, uden at de ere anmodede om at bære spiserne rundt eller skænke, skal skafferen udvise og bortjage dem, først med det gode og derpå med tilbørlig alvor.

burgern, so vormugens sein ihren kindern dreyhundert oder zum wenigsten zweyhundert mark bar gelt uber kost und kleidunge mit zugeben, nicht mehr else funfzig heuser oder buden furdern oder bitten, auch uber funf gerichte neben butter und kesz nicht speisen, und alleine Hamburger bier, preussing, kakabill und eingebrauwen bier und keinen wein schencken sollen. Das hofgesinde aber, frembde leute, und kirchendiner sollen unter die funfziger zal nicht gemeint, sundern darneben zu bitten frey sein. Und sollen unter den funfzig heusern zu bieten vorstanden werden, man und weib und ire kinder, so zum ehren mit zu tisch mugen gesetz werden. Wan aber knecht und meigde oder andere jungen und kleine kinder, entweders zu den funfzig heuser behorig oder nicht, mit einlauffen wollen, so zum essen tragen oder einschencken nicht vorordnet, die sollen durch dem scheffer erst mit gute und hernacher geburlichem ernste ausgeweisat und vorjagt werden.

¹⁾ Preussisk øl, der hovedsagentlig kom fra Danzig.

Ligeledes er brudgommen skyldig og pligtig til søndagen før brylluppet at overgive borgmesteren en tydelig fortegnelse over de indbudte gæster, hvoraf kan ses, om han holder sig denne forordning efterrettelig eller ikke.

Puderne på brudesengen må alene pyntes med bånd af silke eller schillert¹⁾ og ikke med fløjel, damask eller silkeatlas, sengeførhængene må ikun være af sajen²⁾ eller ringere vare, og bruden må ikke medføre flere end 8 stolepuder. I lige måde skal den skik være afskaffet, at bruden skænker brudgommens venner skjorter, fløjels kraver, gyldne ringe, stykker guld, eller tøfler; hun må ikun give brudgommen en skjorte, der ikke må være broderet med guld, sølv eller silke, men alene udsyet med hvidt.³⁾ Hvis

Es soll auch der breutigam schuldig und vorpflicht sein des sountags im eingange der kost seiner geladenen geste dem burgermeister eine klare vorzeichnus zu ubergeben, woraus zu erzeihen ob er sich in umbbieten dieser vorordenunge gemes vorhalten oder nicht.

Die kussen uf dem brautbette sollen alleine mit schillert und seidenbenden und keinem sammat, damaschk oder seidenatlas geschmuckt oder geziret sein, auch die vorhenge an betten nur von sayen oder geringer ware gemacht sein, und der braut nicht mehr else acht stulkussen mitgegeben werden. Desgleichen so soll auch die braut nicht macht haben des breutigams freunden hembte, sammeten kragen, gulden ringe, stucke golts oder toffeln zu schencken, sundern alleine dem breutigam ein hembde

¹⁾ Et slags tvefarvet stof vel nærmest svarende til vore changeante tøjler.

²⁾ Et slags tyndt uldstof.

³⁾ Det var i middelalderen skik og brug, at den unge kvinde gav sin mand, trolovede eller elskede — og kun ham — en skjorte (se f. ex. herom J. Steenstrup, Vore Folkeviser s. 268.) Da det i forordningen forudsættes, at bruden også kan sy skjorter til brudgommens venner, synes det karakteristiske i denne skik altså at have tabt sig.

nogen træffes ulydig herimod, skal han for hver ret og hver person, der er givet og indbudt, ud over hvad dér er tilladt, bøde 1 daler og for de forbudte drikke 10 gld.

Men de andre borgere, der kun kunne give deres børn en medgift på 100, 50 eller færre mk. og ikke ere af rådet, må ikke indbyde flere end 30 huse med undtagelse af hofsinderne, fremmede og præsterne. Og ved måltidet skal der ikkun gives 4 retter tilligemed smør, ost og hjemmebrygget øl. Forøvrigt angående de små børn og ikke indbudne personer samt med overantvordelsen af fortegnelsen, og hvad bruden må bortskænke eller ikke, skal man forholde sig, som det er bestemt i den foregående artikel. Puderne på brudesengen skulle ikke være pyntede og beklædte med et finere eller bedre stof end makejer¹⁾ og atlas fra Brygge og omhænget skal være af mønstret linned. Der skal heller ikke gives flere end 6 stole-

geben, welchs nicht mit golt, silber oder seide, sundern alleine weis ausgeneyet sein soll. Ob nun hiruber jemandts ungehorsam befunden, der soll vor jeder essen auch vor jeder person, so uber verbot gegeben, gebeten, und gescheneckt wurde, einen daler, und vor das vorboten getrencke zehen gulden in muntz geben.

Die andern burgern aber, so ire kinder nur mit einhundert, funfzig und weniger mark aussteuren und nicht von ratleuten sein, sollen alleine dreissig heuser bitten, ausgenommen das hofgesinde, frembde leute und kirchendiener. Und sollen jeder malzeiten alleine mit 4 gerichtten neben butter, kees und ingebrauwen bier bestellet. Und sunst mit den jungen kindern²⁾ und ungebetenen leuten, auch mit uberantwortunge des registers, und was die braut vorgeben soll oder nicht, wie im vorigen artikel gemeldet, gehalten werden. Die kussen uf dem brautbette sollen nicht hoher oder besser also mit macheyer oder bruggrischem atlas geschmuckt und belegt, und der umbhang von zwillich sein. Es sollen auch nicht

¹⁾ Et slags uldstof, der særlig tilvirkedes i Flandern.

puder. Alt under bøde og straf som fastsat i den foregående artikel.

Hvad nu karle, piger og andre fattige arbejdsfolk angår, skulle de ikke indbyde flere end 15 huse til deres bryllup — præsterne undtagne — og af fremmede 10 personer, hvis det lyster dem, og alene give 4 retter, hvori indbefattet smør og ost, og skænke hjemmebrygget øl. Overtræderne skulle straffes som forud angivet, og for de forbudne drikkevarer bødes 5 gld.

III. Og efterdi der også drives megen pral og hof-færdighed med overdådig klædedragt, hvorved der til-sættes og bortødsles en ikke ringe sum, hvad næsten er en af de fornemste årsager til at folk føres til fordærv og skade, da sligt går almindelig i svang uden forskæl så vel hos fattige som rige, byde, forordne og ville vi, at nu for fremtiden rådmændene og de fornemste borgere, der formå

mehr als 6 stulkussen mitgegeben werden. Alles bey peen und straffe wie im nechsten artikel gemeldet.

Was nun knechte, megde und andere arme arbeitsleute sein, die sollen zu ihren kosten nicht mehr als funfzehn heuser und von frembden zehen personen, wen das geliebt, bitten, und alleine vier gerichte, worunter butter und kese mit gerechent, geben und ingebrauwen bier schencken, die kirchendiener vorbehalten. Und sollen die ubertreter wie oben angezeigt gestraft und des verbotenen getrencks halber mit V fl. belegt werden.

III. Und weilu auch grosser prall und hoffart mit ubermessiger kleidung getrieben, womit nicht ein geringes vorschwendet und zugebracht, und vast der furnembsten ursache eine ist, wodurch die leute zu vorterb und schaden gereichen, und solehs durch die bangk ins gemein ohne unterschiedt so wol bey dem armen als den reichen beschickt, so setzen, ordnen und wollen wir, das nun hinfunder die ratleuthe und furnembsten burger,

at give deres børn 300 eller i det mindste 200 mk. lybsk i medgift foruden bryllup og klædning, deslige kræmmere og guldsmede, der årlig kunne give 3 eller 4 mk. i skat, ikke må bære andet end sajen, makejer, kammelot,¹⁾ schillert og silkestof af sindal, eller i det højeste damask til vams og sajen eller makeier til splidsning i hoserne, og klæde til kjortler, der må bæres forede eller uforede, men uden fløjel. I lige måde skulle deres hustruer eller børn ikke have eller bære større kæder end til en værdi af 30 af de bedste ungarske eller guldgylden eller halsringe til højere værdi end 15 ungarske eller guldgylden, og ingen overperlebindiker, men alene underbindiker.¹⁾ Men når deres døtre skulle udstyres til bryllup, må bruden og de to jomfruer, der gå foran hende, efter gammel sæd være smykkede og udklædte med bindiker, kroner og

deren vermugen wirdt sein ihren kindern drey oder wenigsten zweyhundert mark lubsch bar gelt zur aussteuer ohne kleidung und kost mit zugeben, desgleichen kremer und goltschmiede, so jarlichs drey oder vier mark in den schatz geben konnen, nichts anders also sayen, macheyer, kammelot, schillert, zindeldart oder zum hochsten damaschken zu wammes und sayen oder macheyer unter den hosen, und gewandt zu rogken, gefuttert oder ungefuttert, ohne sammat tragen. Desgleichen auch sollen ire weiber und kinder keine grossere ketten also von dreissig ungrischen oder goltgulden die besten, und die halsringe nicht hoher also von funfzehen ungrischen oder goltgulden, aber keine uberperlbendichen sunder alleine underbendichen haben und tragen. Wan aber ire tochter sollen hochzeitlich ausgesteuret werden, so mag die braut und die beiden junpfen, so vor ir hergehen, alten gebrauche nach mit zwenenbendigen kronen und langen

¹⁾ Oprindelig tøj af kamelgarn o: Angoragedehår, senere vistnok et damaskvævet stof.

¹⁾ Bindike et hovedbånd af perler og især brudens hovedsmykke

lange kapper. Det skal også være dem tilladt, som sømmeligt er, at bære forgyldte remme, indvirkede og trukne trådborter, fløjelskraver, makejer eller sajen forede eller uforede kjoler og kåber af schillert, silkesindal eller silke og kamelot samt nedfaldende kraver forede med hermelin eller fløjel, hvorimod det forbydes dem at bære sølvforgyldte kæder eller halsringe og halsduge, der ere udsyede eller broderede med andet end med hvid tråd. Dog skal hofpersonalet, med undtagelse af handværkerne, ikke være indbefattede i denne forordning, men det skal efter enhvers råd og lejlighed være dem tilladt at bære, hvad der er sømmeligt, til hvilket de have at holde sig enhver efter sin stand og formue.

De andre borgere, der ikke kunne give deres børn mere end 100, 50 eller færre mk. i rede penge foruden klæder og bryllup, ligeledes alle håndværkere såsom

hoken geschmuckt und bekleidet werden. Die vorgulden riemen, gewirckte und gezogene dratborden, sammette kragen, macheyer und sayen gefutterte und ungefutterte rogke und schillert, zindel-darts oder seiden, schamlotten wembesser, die dallschleyer alleine mit hermelin oder sammit gefuttert, sollen ihnen auch also zimlich zugelassen, aber dariegen zu tragen verboten sein, silberne vorgulte ketten oder halsringe auch halstucher, die anders also mit weissen zwirn gestickt oder ausgeneyet seindt. Jdoch so sollen was herrendiener sein ohne die handtwergsleutte mit dieser vorordnung nicht gemeint, sundern denselben eines jdern gelegenheit nach zu tragen zugelassen sein, was sich ohne verweis geburt, in deme sie sich ein jder seinem stande und bescheidenheit nach werden zu erzeigen wissen.

Die andern burgern, so iren kindern nicht mehr also einhundert, funfzig oder weniger mark freyes geldes, ohne kleidung und kost mit

skræddere, skomagere, barberer, klein- og grovsmede, bagere, bundtmagere og andre skulle ikke bruge andet til deres klædning end godt engelsk klæde til kjortlen og sajen til hoserne og sardug¹⁾ eller i det det højeste bommesi til vamsen, hvorpå der ej må være fløjel. Og deres hustruer eller døtre skulle aldeles ikke have noget forgyldt sølv hverken til bælte eller remme eller kæder, men alene uforgyldt, hvidt sølv. Ligeledes skulle de ganske afholde sig fra perlebindiker og i stedet for bruge dragne gyldentrådsborter til deres pynt. Men sølvremmene må i det højeste være 20 og de bedste kæder 10 lod tunge. Deres bedste klæde til kjortler skal være engelsk, uforet klæde og damask og schillert til kraver besat med en eller to striber fløjel, hver en finger bred og ikke mere, og sajen til kåber, der kun må være forede med pelsværk og sort tilberedt lammeskind. Og deres pelse skulle

geben konnen, desgleichen alle andere handtwerker also schneider, schuster, balbir, klein und grobschmiede, becker, peltzer und andere sollen nichts anders zu ihrer kleidunge also gut englisch tuch zu rogken und sayen under die hosen und sartuch oder zum hochsten wommessin zu wembsern ohne sammet machen lassen. Und ihre frauen oder tochter sollen gar kein vorgult silber weder zu gurteln, riemen oder ketten, sundern alleine unvorgult silber weis tragen, sich auch der perlenbendichen enthalten, und alleine in der stödtē goldene gezogene dratsborten zu irem geschmuck gebrauchen. Es sollen aber die silbern riemen zum hochsten nicht mehr dan zwanzig und die besten ketten X lot schwer wegen. Ire beste kleidung zu rocken soll englisch gewandt sein, ungefuttert, und damaschken und schillert zu kragen mit einem oder zweyen strichen sammet, jder ein fingerbreit und nicht mehr, besetzt, und sayen zu wembsern nur mit grauwerck oder schwarzen schmaschen gefuttert.

¹⁾ Grovt og stærkt toj, halvt uld halvt linned.

ikke være bremmede med mere end en bredde sajen, og det skal være deres egne og ikke lånegods. Men når de bortgive deres døtre, må de låne brudekronen og begge perlebindikerne til bruden og intet mere.¹⁾ De to jomfruer skulle ikke være smykkede med nogen brudekrone eller gå med lange kapper, men holde sig som det er meldt ovenfor i denne artikel. Den som foragtelig overskrider denne forordning og handler derimod, skal have forbrudt sine overdådige smykker og klæder og tillige være ifalden en bøde på 10 gld.

Men hvad simple tjenestekarle, piger og andre arbejdsfolk i kældere eller boder angår, da skulle de slet ikke bære kjortler eller hoser af sajen, men af almindeligt engelsk eller kølnsk klæde og wamse af sardug, og kraver der ikke ere bremmede med fløjel eller silke. I lige måde

Und ihre peltze nicht hoher dan mit sayens breite vorbremet, die ir eigen und ungelohnt sein sollen. Wan sie auch ire tochtere ausgeben, so mugen sie den brautkrantz und beide perlbindichen zu der braut und nicht mehr entlehenen; die beiden junpfern aber sollen mit keinen brautkrentzen geschmuckt oder mit langen kappen oder hoiken bekleidet gehen, sundern wie oben in diesem artikel vormeldet sich halten. Wer nun diese vorordenung vorechtlich uberschreiten und der zuwiedern handeln wurde, der soll solch ubermessig verboten geschmuck oder kleidung vorwirkt und sich noch daruber mit zehen gulden muntz vorbrochen haben.

Was aber sunst gemeine dienstknechte, meide und andere arbeitsleute in keller und buden betreffen, die sollen gar keynen sayen, sundern gemein englisch oder collnisch gewandt zu rocken und hosen und sartuch zu wemmesern tragen und kragen ohne sammit oder seiden unvorbremt; desgleichen kein sayen oder

¹⁾ Nemlig af præsterne, da det efterhånden blev skik og brug at opbevare brudekronerne i præstegårdene.

ingen sajen eller bremme om pelsen og intet sølv hverken i kæder eller bæltter, men alene snore af koraller og borter af fløjel til bindike, og af alt dette må de til deres bryllup ikke leje eller låne noget uden brudekronen; alt under fortabelse af hvad de bære og en bøde på 1 dlr.

IV. Og fordi man også finder, at de fattige håndværksfolk og deres svende samt piger og karle med forømmelse af deres arbejde og tjeneste, hvad der bliver til deres egen skade og fordærv, anvende adskillige dage til at hente og hjembringe majløv og fortære deres eget gods og bedrive allehånde letfærdigheder derved, så ville vi, at disse for fremtiden ikke må hjembringe majløv eller holde dands om aftenen.¹⁾ Alt dette skal være ganske ophævet og afskaffet under straf af 1 dlr., som enhver uden nåde skal bøde, der bliver greben heri. Men hvad

bremels umb die peltze auch kein silber weder zu ketten noch gurteln, sundern alleine schnure von korellen und borten von sammat zu bendichen, von welchem allen sie zu iren kosten nichts huren oder entlehen sollen ohne den brautkrantz; alles bey vorlust desjenigen was sie daruber tragen und bey broke eines dalers.

IV. Und wein auch bey den armen handtwergsleuten und iren gesellen auch dienstknechten und meiden neben vorseumnus der arbeit und dinste, diese ungelegenheit zu ihrem selbs beschwer und vorterb, zu befinden, das mit holunge und einfurunge des mayens etzliche tage zugebracht und das ire vorzert und allerley leichtfertigkeit darbey betrieben wirdt, so wollen wir, das nun hinfurder durch diselben der meye ferners nicht eingeholet oder dergleichen mehr abentenze sollen gehalten, sundern gantz und gar zuruckgesetzt und abgeschafft werden bey vormeidung der broke eines dalers, so ein jeder unnachlessig ausgeben soll, der hiruber antroffen und

¹⁾ Også Peder Plade ivrer i sin bekendte visitatsbog (Heibergs udg. s. 101) mod disse nattefester om majtræet, hvor det sikkert også ofte gik lidet sømmeligt til.

ellers ærlige sammenkomster, selskaber eller gæstebud i husene angår, så ere de ikke mente hermed, men skulle, når det går sømmeligt til, være tilladte og uforstyrrede.

V. Og da også skræddere, skomagere og smede have den uskik, at de udsuge, trykke og besvære hinauden over al måde med laugs- og andre koster, og således den ene søger den andens fordærv, ville vi, at når for fremtiden disse blive mestre og skulle gøre deres laugskost, skulle de ikke give mere end 1 tønde hjemmebrygget øl, ost og smør og i det højeste 1 skinke og ikke overskride dette.¹⁾

Mesteren skal ikke mere efter gammel sæd være skyldig at gøre kost for sin læredreng, men være fritaget

befunden. Was aber sunst erliche zusammenkunften, gesellschaften und gastbotte in heusern betreffend, die sollen hirmit nicht gemeint, sondern zimblicher weise zugelassen und unvorboten sein.

V. Und weiln sich auch unter schneidern, schustern und schmieden dieser unrath befindet, das sie einander mit ampts und sunst andern kosten zum hochsten aussaugen, bedrucken und beschwären und also einer dess andern vorderb suchen thut, so wollen wir, das nun hinfurder dieselben, wan sie meister werden und ir ampts kost thun wollen, nicht mehr else eine thunne ingebrauwen bier, kœese und botter und zum hochsten einen schincken darbey geben und daruber nicht schreiten sollen.

Der meister aber soll vor seinen lehrjungen, alten gebräuche nach, nicht mehr kost zu thun schuldig, sondern darvon enthunden

¹⁾ Se om disse „lavskoster“ o: gilder, der måtte gives, når en dreng kom i lære eller en svend blev mester, bl. a. prof. Nyrops skildring i „Aarb. f. dansk Kulturhist.“ 1892, s. 86-91. Udgifterne var ofte meget betydelige: således skulde den nye lavsbroder i skræderlavet i Odense to dage itræk give en kost bestående af 4 skinker, 4 retter ferskmaad, steg, grød, ost og brød samt en skål og 12 skilling i penge.

derfor, dog således at han i alle andre punkter og artikler holder sig skråen efterrettelig. Det lav, der vil tyngde eller plage mestre, svende eller drenge højere eller mere, end det her er forordnet og tilladt, skal ifalde en bøde på 20 dlr.

Og da der nu næsten på hvert punkt er bleven fastsat og forordnet en bestemt bøde, så ville vi, at borgmestre og råd med alvor og flid skulle våge over og give agt på, at artiklerne overholdes, samt efterspore overtræderne og indkræve bøderne, der til hælvten tilhøre os, til hælvten staden, under vor straf og unåde.

Til stadfæstelse have vi ladet vort fyrstelige sekret trykke her nedenunder. Udstædt på vort hus Hansborg, Midfastesøndag 1566.

sein, jedoch das er sich sunsten in allen andern puncten und artikeln der schrae games vorhalten soll. Welch ambt nun dem meister, gesellen oder jungen hoher oder mehr dan hirinne vorleibt und zugelassen ist, bedringen oder beschweren wurde, das soll mit zwanzig dalern vorfallen sein.

Und diweill nun vast uf einen jdern punkt ein benantliche broke gesetz und vorordent, so wollen wir, das burgemeister und rath daruber mit ernst und vleisse halten und achtunge daruf geben sollen, demselben also unnachlessig zugeleben und nachzusetzen und solche broke aus zu furdern, uns und der stadt zu gleichem teile zur helfte zuehorig, bey vorneidunge unser straffe und ungnade.

Und haben des zu urkundt unser furstlich secret hirunter drucken lassen. Actum uf unserm hause Hannsburg am sonstage letare anno etc. 66.